1840

Supplemento a L'ESPERANTO

LA PATRJE LADINE

Riviste pa-l Friûl, Ĉarñe, Dolomitis da l'Adiʃ, e Ĉantón Griʃón

Ladina Patruio, revuo por Friul-, Karn-, Dolomit-, Grizon-lando

Abonaménts a 4 numars 4 franks — Èstero 5 franks — Abono por 4 N-oj, eksterlande 5 Fr.
Direcjón: BOLOÑE (Bologna - Itallando), Via de' Gombruti 5.

An I. - N. 2 *Setenbar 1921*

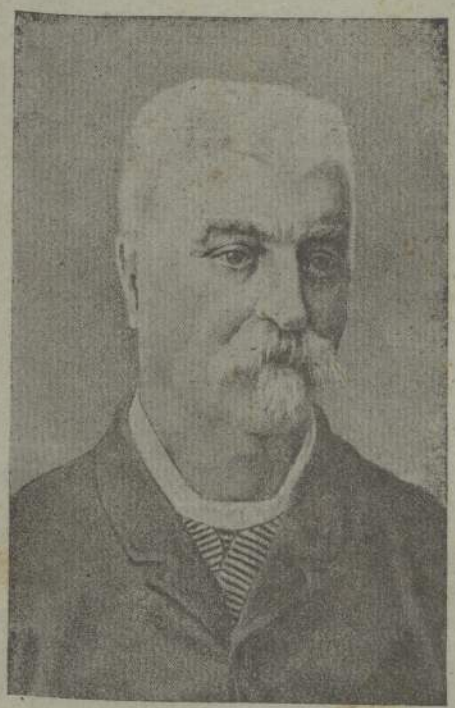

SEF. NANDO DEL TORE
di Romans dal Lujinc (14-5-1815 — 12-4-1894) il pluj kostánt kultōr de proje furlane ke l'ha dat fūr il «Kontadinel» par 39 ajñs dal 1856 al 1894.

Abonaménts a 4 numars 4 franks. Sostenitōrs almanko 10 franks.

Kej ke no han mandāt l'abonaménts e son preāc di manda-lu al pluj prest.

La mañere pluj semplic e jé ke de kartuline-vatje. Anticipadis gracjis.

I Sostenitōrs e vjodarán stanpāt il lōr non t-al prosim numar.

Kej ke no intindin abona-si e son **vivamentri preāc** *di rikonseñā al pustin kest numar, e magari ance il precedent. Traskurānddi ĉoli-si kest picul distúrb si daneĝe une vore l'aministracjón de riviste, sej financiariamentri sej prokurānd pjārdite di tinp.*

BIBLIOTECA COMUNALE DI UDINE

Resumo de la artikoloj redaktitaj en lingvo friula

Per la ĉerfartikolo, titolita *Aŭtonomio*, oni informas, ke komenciĝas en Friullando serioza movado por la administra unuiĝo de la provincoj Udino kaj Gurico en solan regionon, kiu devas havi propran leĝdonan parlamenton sam' kiel sub la Patriarkeco de Akvilejo. La iniciatintoj de la movado intencas unue klopodi por ke la administraj aŭtonomioj, kiujn la Guric- kaj Gradiska provinco ĝuis sub la Aŭstria regado, etendiĝu ankaŭ al centra kaj okcidenta Friullando, kiu havas sian historian ekstreman limon laŭlonge rivero Livenco. Tiu regionalista movado devas esti subtenata kaj firmigata per la uzo de friula idiomo. Ĉiuj oficistoj, venonte, devas esti naskiĝintaj en la regiono aŭ bone koni la lingvon kaj la spiriton de la lando. Formiĝas nova partio, kiu subtenas la unuigon de ĉiuj veraj Furlanoj en solan Faskon celantan la administran aŭtonomion kaj la unuigon de la regiono en sola korpo. Friulio devas nepre aparteni al la Friulanoj.

La dua artikolo donas instrukciojn sur la maniero kolekti la nomojn de la bestoj kaj la kreskaĵoj de Friullando.

La milito revekigis en Italujo la antikvan industrion de la kolekto de kreskaĵoj uzataj por kuraciloj, aromatoj kaj parfumoj. Tiu industrio antaŭ la milito estis preskaŭ forlasita en Italujo ĉar la produktaĵoj estis enportitaj el eksterlando. Oni donas informojn kaj instrukciojn kaj oni instigas la Ladinojn sin dediĉi al tiu eta industrio, kiu povas konservi al la lando bonan nombron da kamparanoj nun devigataj elmigri por provizi la vivrimedojn. La diverseco de la klimato kaj de la medioj, en kiuj kreskas la vegetaĵoj (de la maro, tra la marĉoj, la vastaj senakvaj kaj akvumitaj ebenaĵoj, la montetoj, la valoj, la arbaroj, la altebenaĵoj, ĝis la plej altaj montoj) la konsekvenca mulnonbreco de la specoj certigas ke tiu industrio povas flori ĉe ni.

La artikolo pri *Rondiranta Ekspozicio* subtenas ke oni uzu kelkajn el la multnombraj vagonoj, kiuj kuŝas neuzitaj sur la reloj de la stacidomoj de Friullando, por aranĝi ekspozicion de la lokaj produktaĵoj de la tero, de l'industrio kaj de l'arto, celantan konatigi tiujn produktaĵojn al la diversaj distriktoj de la malgranda Patrujo, kiuj vivas preskaŭ apartigitaj unuj de la aliaj. La ekspozicio povas esti daŭra, viziti ĉiujn staciojn de la reto Ladina kaj iĝi iom post iom pli grava, per aldono de novaj vagonoj.

En la *Galerio* de la famuloj oni donas la liston de la verkoj de lingvisto prof. Teodoro Gartner, kaj oni pritraktas resume la sciencan karieron de Gracjano Vallon, kiu de 38 jaroj esploras diligente la morojn de la birdoj, kiuj vivas aŭ tramigras nian Patrujon. Lŭizo Gortani estis botanikisto kaj folkloristo.

Oni donas la komencon de traduko de disertacio de Bologna profesoro Georgo Del Vecchio, kiu traktas pri la Grizona kantono precipe laŭ lingva vidpunkto. En la venontaj kajeroj ni donos alian artikolon de l' sama verkisto pri sama temo tradukita en Esperanton.

LA PATRJE LADINE

An I. - N. 2 (LADINA PATRUJO) *Setènbar 1921*

Abonamènt a 4 numars 4 franks — Èstero 5 franks — Abono por 4 N-oj, eksterlande 5 Fr.
Aministracjón: BOLOÑE (Bologna - Hallando), Via de' Gombruti 5.

AŬTONOMIE.

T-al sfŭej di Gurice *La Libertāt*, da l' 11 jujñ e dal 2 luj, si pŭedin lej doj artikui intitulāc; *Il Friūl daj Furlàns* e *Aŭtonomie*, i kŭaj dimostrin ke la vōʃ de « Patrje Ladine » e dal « Teʃàŭr de lenge furlane » no jé pluj iʃolade.

Unión de famee furlane in un sōl kŭarp pulitik; konservacjón de aŭtonomie provincjāl ke il Friūl orientāl al ĝoldeve sot l' Aŭstrje, ed estensjón de stese al Friūl di mjec ed ocidentāl ke skuñarán formá un' únike reĝón aministrative kul propri parlamènt kome al tinp dal Patriarkāt di Akŭilee, e jé la aspiracjón imedjade di oñi vēr Furlàn.

Si é kostituīt kun keste diretive un agrupamènt di zovins de intindin inicjá une kurínt di idéjs e ʃvolzi une acjón in harmunie ku la tendence ke si aĉentŭe t-es veĉis e ñovis provincjis d' Italie. In parlamènt il Deputāt Trentin de Gàspari l' ha sustiñūd l'aŭtonomie di ke reĝón. Un notevul moviménto aŭtonomiste si ʃvolc in Sicilje e pluj specialmentri in Sardeñe (Prof. Pilia *L' autonomia sarda*, Tusacciu Ant. *Il movimento per l' autonomia sarda* in « Comunismo » II, maj 1921) ke al si é esplikāt kŭ la fondacjón dal « partīt Sardañūl di acjón » ke al l' ha par moto: « Soj e Libars ». In Sicilje da un pjec si kultivin diretivis análogis.

Al varés dovut saltà fūr prest un ĝornāl setimanāl skrit esklujivamentri in furlán, ke al doveve propuñá kestis idéjs e uní i Furláns sot un' únike bandere, kŭalunkŭe e sej la tinte dal kredo pulitik ke han vūt fin kumó.

La lote si skomencará ku lis prósimis elecjóns aministrativis, e il ĉanp al skuñará dividi-si in dōs parc: di une bande kej ke son par il dispjardiménto de nestre race e ke riteñin ke i Furláns e devín sej in eterno daj interdéc o sot tutele; di ke altre i vērs patrióc, kej ke si diʃmovin de sekulār rinuncje a sej paróns di sé stes, kej ke ŭelin konservá la purece de proprje race salvan-le da altris inbastardiméne, ke ŭelin sparañá al Friūl ñovis tremendis kalamitāc, ke pensin ke i Ladíns e formin une sole stirpe da l' Adriatik al San Gothárd e ke, kŭanke al veñará il moménto e la picule nacjón sará al kās di réʃi-si da sé stese, e dovará ĉesá kŭalunkŭe tutele foreste.

Un principi fondamentāl ke si skuñe meti par baʃe dal nestri edifici unitari nacjonāl a l'é kest: *La riĝeneracjón daj Furláns (e daj Ladins) e devi sej*

ópare daj Furláns stes. Il proletarjāt al ha pudūt emancîpa-si kũanke al ha vūt fiducje in sé stes e l' ha provjodūt besōl aj kāʃ sjej e no si é afidāt a protetōrs estráneos o di altris klasis. Kest tant al devi servi-nus di régule. I furistīrs no dovaresin podé jentrà t-es socjetāc furlanis ke in kũalitāt di socjos agregāc e maj vê kàrikis. E kusí t-aj inpjegos publiks, tant daj komúns ke des provincjis non dovaresin sej amitúc altri ke Furláns o Ladins.

T-aj artíkui cîtác si dīʃ oportunamentri ke la » Patrje Ladine »'no dovarés limita-si al cânp spirituāl, leterari e lingũistik ma ancе tratá de part pulítike. L' é kel ke si intínd di fâ, peró tiñind-si sinpri su lis ĝenerāls.

L' é dit ancе in kej artíkui, ke la direcjón des aministracjóns (e kũindi tant pluj 'ju inpjegāc ke devin 've rapũárc diréc kul publik) e devi sej aseñade a Furláns ke koñosin la nestre índule, lis nestris tradicjóns, i nestris biʃújñs. O sin pluj ke d' akordo e o azonzín ke la kũestjón si risólv aũtomatikamentri kũanke la lenge di ufici e sarà la furlane, e kũanke il publik fin di hũe, sence spjetà domán, t-aj rapũárc kun inpjegāc di kũalunkũe ufici, kun órganos dal guvjār, kun prelāc, kun profesōrs, kun mestris, no l' uʃará ke la proprje lenge. Alore i mestris natīvs di altris paīʃ, ke han operade une vere invaʃjón dal Friūl laŝánd i nestris a bati la lune, e skũñarán o inparà a fonc il furlán o fa fagót, e lá a inseñá t-es lor kontradis ke han ancе pluj des nestris biʃuñe di istrucjón e di edukacjón. A kest si ha di viñí apene ke la part pluj koŝjént ed evolude daj Furláns e kapirá ke il prin pas pe salvece de picule Patrje l'é kel di klamá in honōr la lenge ke jé la cârte di rikoñoŝimént, il pasepũárt, la fiʃunumie, l' ánime stese de Nacjón. Ma parcé ke si afermi kest, biʃuñe skomencá dal sej konvínc ke il furlán prime di dut no l' é un dialét talján ma un lengác indipendént de lenge di Dante, e ke se savarín kultiva-lu, al podará viñí la lenge uficjāl di dute la Ladinje a preference di kũalunkũe altri dialét de famee reto-romance.

Ke il ladín al sej indipendént da kũalunkũe altre lenge neolatine la ŝjence e ha dimostrād da cinkũante ajñs, e no l' é di maravea-si se troŝ no koñoŝin o e konbatin ancîmó keste konkũiste de filoloĝie romance. Peró la kuŝjence popolàr e veve sintūd e preʃaĝīt kest, fin dal 1560, kũanke il Bifrun al publiká il *Ñūv Testamènt* in ladín, val-a-dī za da pluj di tre sékui. E il popul daj Griʃóns no l' ha pluj dubitāt ke la so e sej une vere lenge indipendént.

Duncе intōr la lenge si inpernje la dople kũestjón de nacjonalitāt e de unitāt ladine. « *Lenge, kulture, tradicjóns e son ju eleménc ke koòparin a formá t-al popul la kuŝjence di une individũalitāt ke si diferencje da ke daj agrupaménc di int ke la cerĉenin* »: kusí al si esprím il Prof. Pjersilveri Lajkt t-al so mañifik diskórs su l' *Unitāt di lengāc e di ĉiviltāt in Friūl* (Socjetāt Filológike 1920).

Un' últime konsideracjón e jé ke ancе i kapos supréms des dōs arĉidióceʃis

e des diócẽsis furlanis e dovaresin sej, se no in-bote furlàns, almanko fin dal preſint ben inbonbác de lenge e dal spirt dal nestri popul, e alore no si asistarés pluj al trist spetakul dal bando de lenge furlane da la glesje dal Friũl centrãl kul konplaſint konsenso dal klero, mentre il Slovén al é sinpri pluj tiñũt in honõr t-e predikacjón, t-e dutrine, t-al ĉant religõſ.

La protecjón di kuj t-e arĉidióĉeſi di Gorice al ĝold il Slovén e zove anĉe al furlán. I predis dal Friũl orientãl no sopũartaresin ke il lõr arcivesskul l' iñorás la lõr lenge. Kũanke l' orgój nacjonãl dal klero dal Friũl di lá dal klap al si estindarà a duĝ i Furláns, la kaũſe de nestre pícule nacjón e varà fat un bjel pas indenánt.

Par une rakolte di nons furláns di plantis e di anemai.

Anĉemó dal 1844 l'abãt Nard Brumát al publiká t-aj *Ac de Societãt Agrarje di Gurice* un prospjét di nons dilaetãi dal teritori di Mofalkón, (kũindi biſjáks) e furláns di oĝéc naturai; dal 1854 il benemerit prof. Dree Pirone al publiká lis *Võs Furlanis ke siñifikin plantis e animãi*, t-al 1862 *Il Vokabulari botanik furlân* e t-al 1871 il *Vokabulari zooloĝik e botanik furlân* kome apendice dal *Vokabulari ĝenerãl furlân* da l'abãt Jákopo.

Altris nons vernakuj si ĉataresin faſind il spoŧjo di dutis lis publikacjóns des soĉjetãc agrariis di Gurice e di Udin, e di kes de Societãt Alpine. Biſuñe konsultá lis *Avifaũne* dal Valón, dal Giljoli, e dal Salvadori, par i nons di uĉei, *I peś de l'Italje* dal Canestrini, une memorie suj peś di age dolce dal Friũl, la serje dal lunari *Il Kontadinèl* di Del Tore, un librút dal veterinari Tite Romano su lis hjarbis furlanis di foraĝo, anĉe la *Flore de Ĉarñe* de l'inzeñir Viĝi Gortán, il vokabulari dal dialét Triestín e paj nons belunẽſ il vokabulari di kel dialét dal Nazari e lis memorjis dal Prof. Etore De Toni, e kũalki altre memoriute o artikul.

L'apónt ke l'é stãt fat al vokabulari dal Pirone e ke si pô estindi pluj o manko a duĉ kesĉ lavõrs, l'é kel di no preciſá in ce teritori ke al reñe un determinãt non vernakul, kũindi al é anĉemó un mont ĉe fa su kest raũárd t-al teritori furlán, e specje a la periſerie dulá ke il ladín al va inkroſand-si kul venet o dulá ke al pase ad altris varietãc ladinis e tant pluj dulá ke al ricẽv influence slave o todesĉe.

O din lis normis par rakolzi i nons daj oĝéc naturãi daj doj reños, ma nus prem di oservá ke skopo principãl di kest lavõr no-l dovarés sej ke-l di elenká nons, suj kũaj ju filólogos e ju etimoloĝisĉ e vedin di fã lis lõr eſercitacjóns, ma al dovarés sej nacionalistikamentri pluj alt, pluj nobil, e tãl ke al

dovarés invojá un majōr numar di patrióc a keste ópare a la pũartade di duĉ kej ke san tiñí la pene in man. Skopo principāl de rakolte al sarés kest: furní aj futūrs gramatiks il materiāl par riĝavá da kesĉ vokábui kel, ke t-e future lenge leterarje ladine (o almanko furlane), al dovará sej preferīt par indiká kun preĉiĵión tāl, da gareĝá kun la nomenklature ŝjentífike, une determinade specje animāl o veĝetāl.

Si noti ben ke kest lavōr no l'é stāt fat nanĉe p-e lenge taljane e ke si va a kest raŭárd sinpri a la ũarbe, benké i libris skolastiks, kopjand-si un da l'altri, e han un pōk a la volte pes specjis pluj divulgadis e koñoŝudis mitūt un fregul di ordin.

Rakolte daj nons di veĝetāi:

Kuj ke l'intind kolaborá, ke al si furni-si di bleks di ĉarte pōk su pōk jú kome kartulinis postāls. Di oñi hjarbe ke al rieŝ a inpará il non interogánd pluj personis dal lūk, ke al ĉoli un ramút kuj flōrs, e se si trate di un arbul une cime kun fũejs ĵvilupadis, ke al faji doj tajs t-un blek e ke l'inpiri la ĉartute, su la kuāl al vará skrit il non vernakul e il non dal paīʃ dulá ke l'é dāt kel non. Al pō azonzi lis oservacjóns ke al krōd, altris nons uʃāc t-aj paīʃ vicíns, e il propri non. Al podarés notá anĉe lis proprietāc medicināls de hjarbe e la mañere di uʃa-le. Rivāt a ĉaʃe ke al meti i kanpjóns fra ĝornāi, ke al poj parʃore une bree e un pēʃ, ke al manteñi il faŝ in lūg sut e dulá ke kor l'ajar, e dopo 2-3 dīʃ ke al ganbii la ĉarte. In pōk tinp i saĝos sarán seĉāc skuaʃi duĉ. Si konservarán in sfũejs suc fin al momént (in decembar dal 1922) di spedi-ju a la persone ke si inkarikará di fa il spoŧjo di duĉ i nons e des oservacjóns. Se no si anuncjará la persone ke asúm kest inkarik, e provjodará la redacjón de « Patrje Ladine ».

Kej ke varán mandāt un numar pluj grand di nons e ke varán operāt kun pluj diligence, ricevarán un premi in relacjón aj mjec di kuj e podarà disponi la Riviste.

Rakolte daj nons dej anemāi.

Par kest reño o vin za o almanko o sperín di vê t-al apaʃionāt naturaliste Gracján Valón kuj ke al si ĉolará l'inkarik di koordiná il lavōr.

O proponin kest sisteme:

Ke l'eʃimjo naturaliste, ke al ha mans in paste, al prepari un elenko sistematik di dutis lis specjis (e varjetāc, se si trate di anemāi domestiks) ke han in altris lengis o dialéc un non volgār o popolār. Oñi specje e pũartará un numar progresīv. Al sará ben ke anĉe lis klasis, ju ordins, lis famėjs e pũartin il numar. A oñi non ŝjentifik al fará segũí il non o i nons vernàkui koñoŝūc: in manĉance di nons furláns par i peŝ di mār meti, par mūd di eʃempli, i nons doprāc a Viñeʃie e a Triést; azonzi nons dialetāi di reĝóns

vicinis in kāʃ ke il non dialetāl furlán al manĉás, al fos insuficjént a determiná la specje o la race, e se al ritén util anĉe, in kũalkí kāʃ, il non volgār taljān.

Kest lavōr al veñarés inserīt, in aũtografie, t-al *Teſãũr de lenge furlane* e un estrát o kopje e veñarés mandade a dutis kes personis ke si inpeñasin di fa azontis, korecjóns, oservacjóns, personis pusibilmentri ke habitin o ke son nativis daj lũgs i pluj diferénc dal Friũl e regóns konfinánc. No dovarés sej tralašade la pusibiltāt di vê i nons anĉe des iʃulis furlanis a lengác todésk o des valadis a popolacjón ʃlovene. Oñi kolaboratōr al varés nome di fà lis sōs oservacjóns, e skrivi i nons ke al koñós riferin-si al numar progresīv, e mándá il riʃultāt des sōs indáĝinis al prelodāt ĵjor Valón, ke al farés la konpilacjón definitive par viñí publikade.

Ojeladōrs, ĉacadōrs, pesĉadōrs, alevatōrs a l'ópare par l'honōr de pícule Patrie! Mediánt la diligence e il lavōr daj singui si podará servi di eʃenpli e inseñá a la grande. Il pacjént kompilatōr da l'ópare al señalará i kolaboratōrs ke mertarán un premi. Vadjal ben?

oo o o o o o o o o o o o o o o o o o o oo

La pícule industrje da l'herboriste o senpliciste in Friũl e in-t-e Ladinje.

Setante-otante ajñs indaũr e florivin in Friũl dej benemeric botaniks ke t-al stes tinp e difondevin kun skũelis serāls o festivis la istrucjón t-al nestri popul. Aludín a l'abāt Nard Brumát di Mofalkon, a l'abāt Nard Morás (mũart l'an 1863) ke al eʃercitá la so misjón a Damār e a Monáj in Val Ĉalde, al specjār Joʃéf Nando del Tor ke al ha eʃercitāt un vēr apostolāt in pro del nestri popul stand in Románs dal Liʃúnc.

Duć-i-tré e han sparnicāt intōr di lōr nome beneficis e l'é strani ke no l'eʃisti nuje ke ju rikũardi fũr des lōr óparis. E forsi daj doj prins no nus sará nanĉe koncedũt di koñosi ĉe fiʃunumie ke vevin!

No-l va diʃmenteāt nanĉe il specjār Keko Komél (1793-1852) di Udin ke l'ha herborizāt in Friũl, ke al lašá un herbari stāt distrút dal fũk, e ke certamentri t-e so profesjón al vará istruīt o perfecjonāt daj herborisĉ. Di Brumát nus pār di rikũarda-si ke al veve istruīt daj herborisĉ ke sfrutavin la veĝetacjón karataristike dal Ĉars. Di Morás savín ke un so aluno in Damār vivént ancemó vjars il 1890, al koñoŝeve il non des hjarbis de mont Marjane. Di Del Tore o savín ke t-al so famōʃ *Kontadinèl* skomenĉánd dal 1860 e fin al 1894 al publikave une rúbrike kul titul: *Plantis ke našin in Friũl* kultivadis e salvadjis.

Ultin herbosiste l'é stāt, par kel ke o savín no, Gracján Friʃót di Raũšēd (Spilinbérg) mũart za 15 ajñs, ke al faʃeve medjánt lis hjarbis, medijinis bũinis kũin-

tri duĉ i mãi, e ke al subí anĉe un proĉés par l'eʃercici abuʃív de art mèdikè.

Aũgurin-si ke kũalki letõr nus furni-ŝi pluj detalĝadis e preciʃis noticjis su l'herboristarie in Friũl.

Kest preanbul par dî ke l'argoménta l'é di plene atũalitãt. Keste industrje prime de ũere e jere eʃercitade in Italje daj Todésks ke mandavin i lõr prodóc otiñũc ku la rakolte o ku la kultivacjón e kũindi skũaji nisún si okupave pluj di keste partide. Nome a Soleʃino, a une dozene di kilómetros a sud di Monselic, e flurive une kooperative fondade t-al 1879 pe rakolte e preparacjón des hjarbis medicinãls. Son otante faméjs kun dos-tre personis par famee, ke si ókupin di kest lavõr. I rakołitõrs e van kul fedêl e sobrjo musút a fa lis lor provistis ziránd par l'Emilje, la Toskane e il Lacjo, ũardan-si nome di lá doj ajñs, un daũr l'altri, t-aj medéms lũks.

Ma za kũatri ajñs si fondave a Milán l' Asociacjón taljane par lis plantis medicinãls, aromátikis e altris útilis (Corso Venezia 22), ke públike un *Boletin* e ke si propón di fa koñoŝi e utilizá kestis, di proteʃí kes fra lis salvadjis ke son utilizábilis, di favurí la kultivacjón di kes altris, di inseñá a rakolzi-lis, prepara-lis e konserva-lis, di facilità il komercjo metínd in rapũárt rakołitõrs e konsumatõrs. E ha publikãt anĉe divjarsis monografiis ke deskrivin lis plantis medicinãls, e il mũd di koltiva-lis, kũej-lis, e prepara-lis.

Anĉe la Federacjón *Pro montibus* (Rome, Place Montecitorjo 115), ke ha une secjón a Udin, une a Gurice e une a Trent, e ke je presiedude da un furlán, il Prof. Arnaldo Piút (diretõr da l'Istitũt di Kímike Farmaĉéũtike e Tosikoloĝie de l'Univerŝitãt di Nàpuli), e propri par inicjative di kest nestri konpatriót, e ha kostituít un *Komitãt nacjonãl pes plantis medicinãls, aromãtikis ed estrativis in Italje e Kolonjis*. Vin devánt la relacjón daj lavõrs fac dal 1919, di 68 páĝinis e ornade di 14 taũlis ke riproduʃín lis koltivacjóns di divjarsis hjarbis medicinãls. O rilevín ke fin al dicenber 1920 kest komitãt al veve dãt a la lũʃ ben 32 publikacjóns su l'argoménta.

Dut kest par viñí a la konkluʃión di istigá kũalkidún dal Friũl e de Ladinje a méti-si a ĉãf par fondá t-al nestri paíʃ keste industrje se no jé, e se esíst par regola-le, mejora-le, ʃvilupa-le, protéji-le, e inpedí ke kul eʃercita-le sence prudence si seĉín lis sorzínc de stese. No l'é ke di ĉoli su i prográms de socjetãt di Milán o dal Komitãt di Rome e adata-ju a la nestre stirpe, a lis nestris kondicjóns, insume di ʃvilupa-ju sekónd il ĝenjo de nestre race.

T-al Friũl e son institucjóns ke pũedin viñí in ajũt de ñove iniciative e soréji-le, inkoraĝa-le t-aj siej prins pas.

Keste industrje de rakolte, preparacjón e koltivacjón des plantis in kũestjón e podarés viñi konpletade ku la ulteriõr preparacjón ka di no di kesĉ prodóc par fa profúms, likõrs, mediʃínis, ŝiróps, konservis. Kũalki aĉeno di

kestis industrjis l'é za. Si preparave in Ćarñe la konserve di franbūe e ka e lá si faſin likōrs kun hjarbis dal lūk.

E za ke la reĝón Ladine e konprénd lis stacjóns pluj variadis des plantis da la maritime a ke de zone alpine pluj elevade, kun divjarsis speciis di plantis ke si ćatin nome t-e Ladinje fra kuj une vore di raritāc, si podarés, se si ćate l' apasjonāt, rivolzi-si a lu sfrutaménd des rićecis de nestre bjele flore, a rakolzi e preparà hjarbis e parc di plantis (lens, pomis, semencis) par formá herbarjos e kanpjonarjos tant pes skūelis medjis e speciāls di grikulture ke paj istitūc šjentifiks superjōrs, e ance a preparà kuj fiōrs seks oĝéc di ornaménd (rikūàrc, kartulinis, pūarteritrác ecc.) kome ke si uſe in Tirōl. T-es stacjóns des stradis feradis alpinis al jere in voge il kostúm di vendi aj paseĝīrs flōrs fresks. Sikome viñive minacjade la distrucjón de flore alpine, il guvjār aŭstriako l' ha projbīt la véndite di flōrs fresks in dutis lis stacjóns des feradis di montañe.

Kun kestis piculis industrjis si podarés salvá da l'emigracjón, e kūindi da l' inbastardiménd, il kapo o la zoventūt di un bon numar di faméjs ladinis e sigurá di vivi honestramentri a faméjs interjis.

Se o varín pūest t-al numar ke al ven o darín kūalki istrucjòn pe rakole des hjarbis medicináls e aromátikis e la liste des pluj inportantis.

Espusicjón kanpjonarje anbulánt o torzeone interladine.

L'é un fat ke nisún al podará neá ke i Ladíns des tre secjóns: Grijón-Dolomitis-Friūl e son piēs ke stranīrs fra di lōr e ke han biſuñe di koñóši-si reciprokamentri t-e lenge, t-aj kostúms, t-al karatar e t-aj prodòc de leterature, de art, de industrje e del terén. Ance t-al Friūl stes, marine e planure, base e alte, kuline e montañe e vivin si pô dī iſolādis, e ju ſganbjos no son kontinūos e regolārs.

Lis espoſicjóns reĝonāls e son certamentri lis manifestacjóns pluj adatadis par rimedjá a kest iſolaménd, ma t-e forme ke han vūd finore, no han pūartát il vantác deſiderabil a kest raŭárd. No pūedin efetūa-si ke t-aj ćentros pluj popolāc kome Udin, Gurice, Pordenón, dulá ke dificilmentri un montañul di Klaūt o di Reſie o di Fōrs o un pesćadōr di Maràn al pô viñi-lis a viſitá e tant manko i skūelārs daj paīs pluj lontáns e pūedin, sot la gŭide daj lōr mestris, viñí a vjodil-is e a inparà. Nisún Enĝadinēs, Soresilvàn o Ladín des Dolomitis al si metará a fa un vjac kostōſ par viñi a vjodi une nestre espoſicjón, e nisún furlán al larés a Sent a vjodi une espoſicjón romanće.

Invece a l' okôr propri ke i Ladíns e koñoŝin i propris prodóc e ke si inponin a sé stes, a vantác de Patrje, di preferí i prodóc daj lôr konacjonái a kej furistîrs.

Al sará in veretât dificil a fa jentrá t-e mentalitât ladine la necesitât di sustiñi-si fra di no. Pâr inpusibil, ma par no, dut cé ke l' é furistîr l' é preferibil sot duĉ i ponc di viste! Kuj sá ke kul tinp no zermój un poĉe di solidarjetát di race ke jé tant ſvilupade anĉe in popolacjóns pluj indaûr di no, e ke ûarin de nestre inveterade ksenofiiie, o anĉemó piēſ, ksenomanie.

Il rimjedi kûintri ju inkonvenjénc des espoſicjóns dal tipo ke l' ha finore prevalût o *fisis* al konsíst t-al inaûgurá un ñuv tipo: kel des *espoſicjóns móbilis* o *anbulantis*, dirín anzi kun vokabul nestri *torzéonis*, ke vadin lôr stesis a ĉatá il viſitatôr.

No l' é di pensá ke la espoſicjón e veñí traspüartade dal lokâl di un komún a kel di un altri kun keste sĉarsece di lûks e kul kosto de mano d' ópare par trasferí e disponi konvenjentementri ju oĝéc t-aj ñûvs lokái, tant pluj ke e dovarés sostá t-al majôr numar di paíſ e kûindi fermasi pôk in oñi paíſ.

Kûale ije la solucjón pluj sempiic e pluj adatade al nestri paíſ sparnicât in une gran distance tra l' Adriatik e il S. Gothârd?

Nuje di pluj senplic:

Servi-si daj vagóns skûaſi bandonâc e mjec skonkûasâc ke si ĉatin inoperôſ e ke starán lá par ajñs in dutis lis stacjóns dal Friûl.

Naturalmentri okôr ke il guvjâr l' inpresti al Komitât de Espoſicjón Ladine i vagóns di man in man ke kul kreši de eſpoſicjón e okorarán. Biſuñe komeda-ju, adata-ju, rindi-ju interkomunikánc. E laresin mjôr i vagóns vjaĝatôrs lungs par tre di kej des mercis ke son sustiñûc da vot rûedis inveci ke da kûatri e ke son bjelzá interkomunikánc, ma in manĉance son bojñs anĉe i vagóns komúns ke podarán facilmentri viñí konzónc, trasformâc, abelîc in gracje de ſgrimje furlane. Al baste meti-si. Ju oĝéc piĉui e delikâc e saràn esponûc t-al interno dal vagón, kej granĉ e starán stivâc t-al vagón nome durânt il vjac, mentre t-aj dîſ di soste e podarán sta sot une tetoe o une tende ke ſjankeĝe la file daj vagóns.

L' espoſicjón e devi sej kanpjonarie nel senso ke l' eſpoſitôr al devi meti nome i diferénc kanpjóns e rakolzi lis komisjóns, e in kâs specjâi vendi ju oĝéc. ma no ingonbrá il lûg, neĉesarjamentri ristrét, kun gran kûantitât di oĝéc duĝ konpáñs, kome ši fâs t-es espojicjóns ordenarjis dulá ke oñidún al ſmire di inpóni-si ku la mase.

Kel al é ĉarlataneſín dal kûâl la part sane de Ladinje e devi ben ûarda-si. Tra di no, no si devi dâ d' intindi, ma preſentá lis ĉosis t-e lôr skletece, sence ſgirlifs ke ĉolin oñi serjetât.

Keste espoſicjón torzeone e pô viñí inicjade in kûalunkûe lûk dulá ke vicín si ĉate une stacjón di ferade o di tranváj. No l'é indispensabil ke il prin núkleo al si formi in un grûes centro. Un proprietari, une kooperative di producjón, une dite, une istitucjón, une fabrike, une azjende agrikule sole o kun altris e pô disponi il propri vagón. L' espoſicjón e pô 've origin in divjârs lûks e dopo e podará uni-si insjeme e skomencá il zîr pe Ladinje e di man in man ingrandi-si in mûd ke, kûan ke, dopo un lung zîr, e tornará al pont di partence e sará, si pô

di, dal dut rinovade. Si kapís ke i oĝéc no podarán sej disponūc sistematikamentri, ma plujtóst ĝeografikamentri. Oñi distrét, oñi komún, al preſentará duĉ ju oĝéc de proprje industrje anće di nature une vore diferént: da prodóc di mineris a formadi, o da merléc a vins, da fotografiis a savóns, da pomis e hortajs a kūadris e prodóc de picule industrje kaſalinge.

L' é un pōk ridikul a pensá ke in un binari mūart de stacjón di Udin si ĉati una file di vagóns kun keste espojicjón; ma no l' é forsi tant ridikul a imaĝiná ke un tal treno originál kun il relatīv personāl di direcjón e kustodje e i rapreſentánc des ditis, kun ristoránt o altris ejercicis al si fermi kūalki di a skopo di afārs e di istrucjón a Tarvis, a Pontebe, a Ojōv, a Pincán, a Latiſane, a Cerviñán, in A-kūilee ecet., e t-es stacjòn des linjis ke si van kostruind rapidamentri.

Savín ke da pōk tinp il Muſeo di Udin l' ha vūd da la famee dal lagrimād pitōr e poete furlán di Fane mūart traĝikamentri su l' areoplán in Maĉedonje, i kūadris, diséns e i manuskríc, e ke si esponarán in une stance apòjite dedikade a kest martir de ūere. Ij-al di sperá ke tros furláns e veñin a vijitá keste stance, ke, se va ben, e sarà vjarte al publik poćis horis de domenje? Se invece si disponesin kestis óparis in un o doj vagóns no iſ-al di ritiñí ke un numar infinitamentri pluj grand di konacionāi e goldaresin dal plajé spiritūāl e dal benefici edukatīv ke pūartin lis óparis d' art?

Kuj ke al ha i mjec, l'enerĝie e la kostance di traduſi in prátike l'idee, dato ke mériti di vê un segūit, ke al si met-i a l' ópare. E se kūalkidún al si metés, ke i konpatrióc no faſin di dut par meti i bastóns fra lis rūedis sekónd il nestri veĉo sisteme ke nus ha ridóc al pont di no sej paróns a ĉaſe nestre.

Keste feveláde e keste semencute iſ-e kolade su terén bon o fra i krec?

ĊE FIGURÌN!

Ĉalâj-lu ĉe ninìn, ĉe ben lekāt,
ben petenāt, lustrāt e profumāt!
Iſ-al maj bjel? Mo iſ-al maj pulīt?
No iſ-al mo peĉāt k'al vadi a pīt?
Al mertaréſ portāt in portantine,
kom'un antìk romàn, o te berline!...
Inveci al devi tà, e kest l'è l' mâl,
a pidulinis tant ke oñi mortāl!...
Ma spâkj-al nanće ben ke veladine?
Ma fāſſ-al nanće ben i konplimènc?
Ĉe figurìn di meti t-e vetrine!
A vjòdi-lu kusì tant ben rangjāt
si lu dirès il flōr daj posidènc
inveci non-d'è un'altri pluj splantāt!

FABIUNCULUS.

IL LADÌN SU LA KROSERE.

Kul permés da l' aŭtōr, ke l' ha ĝentilmentri favurīt anĉe un bjel numar di inĉifjóns ke ilustrin la Ladinje Svicare, (pe kŭal ĉose lu ringracjin publikamentri,) o din la traducjón de Memorje dal prof. Giorgio del Vecchio, inseñánt di filufufie dal dirit a l' Universität di Rome, ke l' é stāt il prin a sustiñi l' italjanität daj Ladíns Grifóns.

La memorje e rivele des grandis veretāc e par konsegŭence e jé stade ĉolte in konsideracjón anĉe daj Romanĉos, divjars daj kŭaj peró no aĉetarin lis konkluffjóns e par kest la konfutarin in divjarsis publikacjóns. Kest studi l' ha par konsegŭence dāt oríĝine a divjarsis polémikis ke no intindin rinorá.

La so tefi pluj tard jé stade abrazade, fcolzind specjalmentri la part filolóĝike, dal defónt Prof. Karlo Salvjoni, kome anĉe da altris studiōs.

L' é superflŭo averti ke nanĉe la Patrje Ladine *no aĉete lis konkluffjóns da l' efimjo aŭtōr. Par no, i Ladíns (ke konprendin i Furlâns) no son altri ke Ladíns, o overoséj kŭalki ĉose di diferént — da kuj pluj, da kuj manko — da duĉ i altris pópui. L' artikul l' é skrit naturalmentri par i Taljáns. La traducjón, daj vers Ladíns, e devi sej lete kun spirt ladín.*

In kŭalki valade alpine tant di kēj ke si direfin a tramontane, ke di kēj ke veñin vjars mjecdí, da sékui e sékui si fevele un lengác dolc ke al mantén anĉemó vīv il karatar da l'antīk fevelá di Rome. Al é il lengác klamāt *ladín* o romanĉo, derivāt a pōk a pōk da la lenge greze romane ke i soldāc di ke citāt e pŭartarin kun lōr t-al lâ a konkŭistá il mond antīk e ke e ha vūt une espansjón un mont pluj grande, val-a-di fin al Reno e al Danubi.

La perfistence di kest idiome neolatín ke a l'ha ĉatāt si pô dî l'ultin rifúgo t-es pluj altis valadis, da pok tinp vjarzudis aj tráfikos e a lis komunikacjóns tra nacjón e nacjón (si alūd a la ferade dal Bernine o da l'Àlbule), al é ben koñošūt aj filólogos, ke specjalmentri t-aj ultins cinkŭante ajñs lu han fat oĝét di un grun di ricerĉis plenis di dutrine. Okor-jal forsi rikŭardá i *Saĝos Ladíns* kuj kŭaj Gracjadio Askul l'inaŭgurave t-al 1873 l' *Arkivi glotoloĝik taljân*, ke restin anĉemó monumént no stāt superāt in keste materje?

Ma forsit in Italje no son konsideradis kon il dovūt interés lis kŭestjóns pulitikis e nacjonáls ke si lejn kul fenómeno glotoloĝik, e lis batais ke, in diferént manjere si konbatin intōr a kest: e pūr si trate di afār di ĉafe nestre...

Kun cjartis diferencis il *ladín* o *romanĉ* l' é fevelāt in divjárs paīf ke dipendin da stāc diferénc: in kŭalki part de Svicare e pluj preciſamentri int-al Ĉantón daj Grifóns (Enĝadine, Val di Monastér, Soreselve Oberhalbstein, Val da l' Àlbule, ecétare), in kŭalki kontrade dal Tiról meridjonāl (Val Gardene, Val di Badie, Val Venoste ec.) e anĉe dentri daj konfins dal Reño d' Italje, masimamentri in Friūl.

Sej t-aj vokábui ke t-e sintasi e t-e kadence, kest lengác no si ſlontane mase kaj djaléc taljáns daj paīf kunfinánc; e a la nestre orele al si preſente

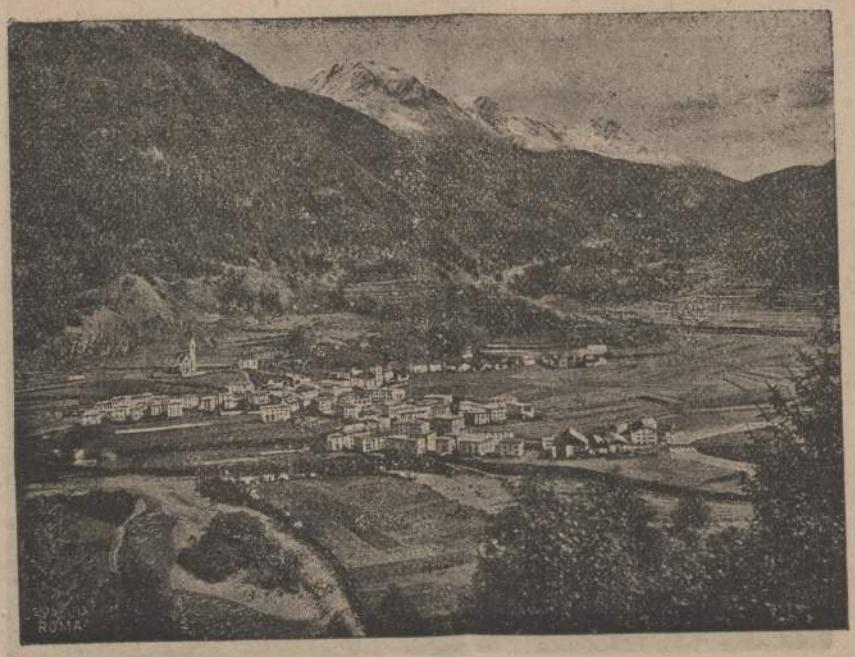

Panorame di Zernez (tal. Cernezzo).

kome un gracjōs dialèt, un mont pluj someànt a la lenge taljane, e par konsegüence pluj facil a kapi-lu ke no altris dialèc de peníjule. Sintín kŭalki kanpjón ke in part o ĉolín fūr da un librút pes skŭelis elementārs da l' Enĝadine. *(Kudeś da lektura per las Skŭolas primaras de l' Enĝadina):*

Sur tŭot la ĉara patrja
volàjns da koŭr amàr
e sajmper lib' ra la volàjns
kun forca konservàr!
Sejs munts e sias bellas vals
kŭels dessan resundr
da libertà ed unjūn
dà paś e da bajnstàr!
Salūd, diletta bella val
o mjeŭ lō natàl! (lūk)
Darĉo at vec: del mŭond intèr
(di ñūv, de rekao)
es, tŭ per me' l pŭ, bel' l pŭ ĉer, (ĉār
'l pŭ ĉer del mŭond intèr!

Né podín laśá di bande ke altre poejíe une vore koñośude, ke jé anĉe la ĉancón preferide di dut il popul enĝadinēj. (Vjōd *Patrje Ladine* num 1 paĝ. 11).

Rikŭardín anĉemó kesĉ gracjōj vjarc dal poete di San Moríc, Koradín de Flugi (1787-1874):

Salūds romàŭnts

« Djeŭ 'ns allegra! »
O ke bel e konsolànt sulūd!
Kŭel kajs allegrò, ho 'l melder sĉūd
(mjōr skūd)
Tel salūd ah poĉ pŭ ŭfitò
da nos vets il kordjèl ajs stò.
« Ste kon Djeŭ! »
O ke dulĉ e konfortùs kumjò:
(dolc komeàt)

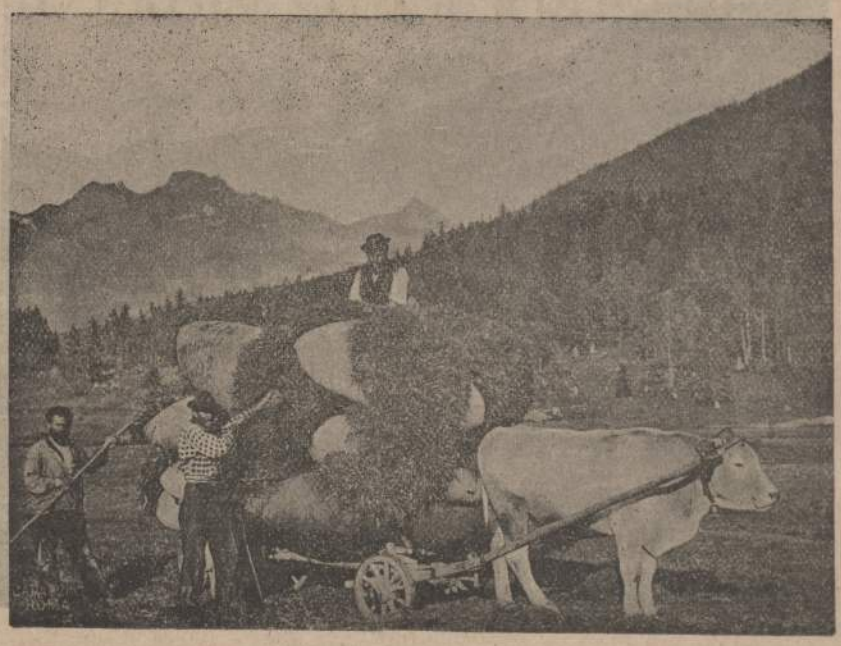

Traspŭárt dal fen t-e Enĝadine di Sot.

Meł nun po ün s'ĝûr ñir licencjò
(sikūr)
Hoz in dì tŭat ajs komplimentùs
Senća sinplićitèd, tuorna tar nus!
(sante.... fra di no) (1)

Finalmentri, l'aŭtor al azónc un kanpjón di proſe (ke no lasín tūr,) ćolt da un rakónt storik su *Las Gŭerras milanajſas.*

Uní la traducjón di keste, l'azónz l'aŭtōr, faſind krodi ke sej necesarje, e sarés skŭaſi une ofeſe p-al letōr taljàn.

(al sará kontinuât)

Ćaſe de Krōſ. Polanće a Zuorz (Enĝadine)
(Fot. Feuerstein di Scuol).

(1) Par altris saĝos de moderne poeſie ladine vjodi: P. Lansel. *La muſa ladina.* Antoloĝia da la poeſia enĝadinajſa moderna. Samaden 1910; E. Lechner. *Das Oberengadin in der Vergangenheit und Gegenwart* 3 edicjón Lipsje 1900) pag 96-117 Per vê noticjis pluj vastis konsultá: *Geschichte der Literatur des Rhäto—Romanischen Volkes* di Rausch (Franfûrt 1870), *la Rätoromanische Chrestomathie di Decurtins.* (in 9 vol. Erlangen 1888-1911), lis monografiis di Mohr e di altris int-aj *Annalas de la Soćjetàd raeto-romanća* dal 1886 indevánt, ecét.

GALARIE DAJ PERSONAĜOS DE LADINJE

opūr forésĉ ke han ilustrāt la nestre Patrje.

THEODORO GARTNER

(Kontinŭacjón)

Di Kristján Schneller tal p. n. darín il ritràt, e kŭalki ĉeno su lis óparis e po a man a man di duĝ kej altris ke han ilustrāt la nestre Patrje sot kŭalki aspjét. O deplorín nome ke par kumó, no kunōšind di persone il Néstore dej lingŭísĉ de Ladinje, né avínd vūd okaʃjon di intratiñi-si kun personis ke lu tratarin, no podín preʃentá, altri ke un ĉeno arid e afát skematik su di un šjencjāt tant benemért ke al konzónz la modestje al savé. Azonzín, tradòc in furlán i titui des sōs óparis suj lengác ladíns ke son skritis dutis par todésk, infūr ke i *Viàc ladíns* ke son par talján. No manĉará l'okaʃjón di fa fā aj nestris asidŭos letōrs une koñošince pluj profonde de persone egreĝe e des sōs óparis.

Il favelà de Gardene. Linz 1879, XI 168 p. in 4.

Il favelà des Judikarjis (Sitzungsberikte der Wiener Akademie des Wissenschaften), Wien 1882, 84 p. in 8.

Viàc ladíns kun-d-un saĝo statistik e une ĉarte ĝeogŕâfike. Linz 1882, 45 p. in 8 e une ĉarte.

Peraŭlis di Val Soreli (Programm der St.-U. Realschule im 5 Bezirk Wiens) Leipzig 1883, 30 p. 8.

Gramâtike retoromanĉe. Heilbronn 1883 XLVIII e 208 p. in 8.

Lis dis etāc, un rifacimént retoromanĉo dal 16 in sekul (Romanische Studien) Bonn 1885, 30 p. 8.

W. von Humboldt sore il Retoromanĉo, tornāt a stanpá da M. Conradi (Rom Studien). Bonn 1885, 30 p. 8.

I dialèc Retoromanĉos (Grundriss der romanischen Philologie von Gröber) Strassburg 1886 e 1904. 27 p. 8

Il favelà di Ert (Zeitschrift für romanische Philologie) 1892, 69 p. 8.

Sul pluj antik monumènt lingŭistik retoromanĉo. (Zeitschrift für romanische Philologie) 1907, 5 pag. 8.

Manuāl de lenge e leterature retoromanĉe, Halle 1910, LXVIII. 391 p. 8.

Il Nūv Testamènt, prime traducjón di Jakob Bifrun, 1560. Ristanpe kund- une prefacjón, morfologie e glosari. Dresde 1913, XII-684 p. 8.

Anuncjos e reĉensjóns t-es rivistis. Romanische Studien di Böhmer, 1880 *Alton*), 1885 *(Ulrich)*.

Literaturblatt für germanische und romanische Philologie, 1880 (Alton, Declara, Schneller), 1882 (Alton), 1888 (Morf, Decurtins), 1890 (Štrekelj) 1894 (Pallioppi), 1900 (Ive), 1905 (Brandstetter) 1906 (Jud) 1912 (Battisti) 1917 (Bertoni).

Zeitschrift für romanische Philologie, 1885 (Buch), 1888 (Ulrich) 1901 (Genelin, Huonder, Candrian), 1902 (Vidossich); 1903 (Ettmayer); 1908 (Walberg; Ulrich, Battisti), 1913 (Walberg); 1918 (libris gardenēj saltāc fūr di pōk in ka).

Deutsche Literaturzeitung: 1887 (Hartmann).

Kritischer Jahresberikt ü. die Fortschs. rom. Philol. 1895, - 96.

Anzeiger für indogermanische Sprach und Altertumskunde, 1897 (Marchot).

Deutsche Erde 1907 (Brandstetter) 1908 (Alton).

Zeitschrift des Ferdinandeums, Innsbruck, 1909 (Battisti).

* *

GRACJÀN VALÒN.

Nasûd za setante ajñs a Slano (Raguſe di Dalmacje) e licencjât t-al istitût teknik di Triést, invece di dedika-si aj studis universitarjis in ŝjencis naturâls pes kuâls al veve grande inklinacjón, par cirkonstancis di famee l'ha skuñûd a 19 ajñs inpjega-si t-es feradis. Però dut il tinp libar da l'inpiego al dediká sinpri a la storje naturâl e pluj specialmentri aj inséc a aj ucei, skomencánd da kej eſotiks ke kapitavin in gran kũantitât e varietât in kel pũart di mar, pluj tard limitand-si a kej eũropeos o mjõr de faũne paleártike, e finalmentri, dopo il 1883, dedikand-si esklujivamentri a la rakolte e al studi di kej dal Friûl, ke al konsidare so Patrje, parcé ke al hábite kulí da l'etât daj sedis ajñs e la ha ĉaminade par lung e par travjárs in dut kest lung período di tinp.

La note des publikacjóns, ke e sumin a 52, e dan une idee de ativitât dal nestri ornitólogo t-al ĉanp de ŝjence. Il numar des specjis di ucei elenkãc t-e sò *Avifaũne furlane*, finide di stanpá t-al 1907, al è dì 298. Lis indáĝinis sucesivis e han fat razonzi il numar di 319 ucei. L'infatikabil lavoratõr al prepare une konplete *Avifaũne dal Friûl* ke no sará pluj un senplic katálogo des specjis ma un'ópare, ke deskrivará kest notevul numar di ucei in duĉ i habic (livréjs, mudis) e t-es diferentis staĝóns, e al dirá de lor vite e kustúms, zaké il Valón al ha studiât kun grande minucje e skrupul i ucei t-al lor mûd di vivi, t-aj lõr nîc, taj ûs e t-al habit daj zovins par duĉ kej ke fan il nîd ka di no.

No si po' taſé de skuvjarte ke l'ha fate t-es nestris montañis di tre eſenplârs de famoſe *ciũite daj vôi neris (Athene Chiaradiae)* vêr avenimén strajordenari t-al ĉanp ornitoloĝik sul kũal e han interlokûît taljàns e stranîrs kun memorjis e opúskui, kun diſéns a kolõrs (Giglioli, Kleinschmidt). Ma la karjere no jé finide. Sence abadá aj siej setante ajñs, dominând il skonfûârt ke al varès abatût l'hom puj provât, al savé ke l'invaſjón e veve distrût dutis lis sõs rakoltis, i manuskríc, i diſéns, e ju akũerei (ké il Valón al sa piturá da vêr e perfét artiste), kest rõl de ŝjence al kontinũe škũaſin kun l'ardõr ke al veve di zovin a rakolzi, a fa eskursjóns, a studjà e notá, a piturá, e a skrivi.

Finín kest ĉeno mase sut par reſón dispaci, esprimínd l'aũguri ke l'ópare monumentâl, ke konpendjará dutis lis oservacjóns fatis in une lunĝe vite estremamenti laborjoſe (ke dovarés sej ĉolte a modél) da un spirt akût e paciént di ŝjencjât, di artiste, e di inamorât de nature, e sej detade t-e lenge dal paîſ e ke formi in kest mûd un dopli monuménť, val-a-dî un di ŝjence e un pe afermacjón daj diríc ke ha la nestre favele in face dal mond.

I mjec par podé publiká keste ópare kun luso tipografik e artistik e dovarésin sej furnic da une vere sotoskricjón plebiŝitarje dal popul furlán e keste sotoskricjón e sarès la mertade honorificence ke la picule Patrje e sa konferí a kej ke la han deñamentri honorade kul lavõr diſinterasât in face al mond intîr. No stajt a spjetá ke un al mûeri par akũarzi-ſi ke us ha benefikãc!

E voaltris Siõrs ku l'inkoraĝá óparis di kest ĝenar, faſej-si perdoná i bêc ke vêſ ingrumât, ke no podarês pũartá kun voaltris al mond di lá e ke i ñestris herêc e konsumarán malamentri.

(al kontinũará)

LUVIĜI GORTÀN

LUVIĜI GORTÀN.

O din ançe il ritràt da l'inzeñîr Luviĝi Gortàn (Ĉedarĉis 1850 - Tulmjèc 1908) ke l' ha publikāt une vore di liendis tradicjóns, poeſiis popolārs rakoļzudis, in un volúm; studis suj kustúms e suj dialèc de Ĉarñe, inseric t-e prime edicjón de Gŭide de Ĉarñe de Socjetāt Alpine e la Flore de Ĉarñe. Darín in un daj prosims fašíkui la vite detaŀjade e l'elenko di dut če ke al lašà di inedit.

Il soreli la matina
al si jeva klar e net;
ma vjodind la int ke inbroja
ros di rabja 'l va t-al jet.

Andrjân

EN FRIULLANDO KUN LA AŬSTRIA ARMEO.

(Daŭrigo kaj fino).

Se mi pripensas la friulan lingvan problemon, mi trovas esencan analogion inter ĝi kaj la problemo slovaka en nia respubliko.

Oni permesu al mi, ke mi koncize priskribu la situacion de la Slovakoj.

La lingvo de tiu ĉi nacio estas tre parenca kun la ĉeĥa, kaj la plimulto de la slavaj filologoj konsente opinias ke ĝi estas nur ĉeĥa dialekto, almenaŭ laŭ sia devéno. Ankoraŭ en la unua duono de la XIX[a] jarcento vivis la slovaka lingvo sole en la buŝo de l' popolo; nur tiam naskiĝis ĉe la Slovakoj aparta literaturo, post kiam Prof. Hattala verkis la unuan sciencan gramatikon slovakan. Sub la severa magiara reĝimo la slovaka lingvo estis persekutata kaj forigata el la lernejoj. La jaro 1918[a] alportis fine al la nacio slovaka liberecon, kaj nun ĝi formas gravan faktoron en nia juna ŝtato. Inter la ĝisnunaj ministroj de nia lando estis jam ok Slovakoj: D[ro] Šrobàr, Generalo D[ro] Štefánik, D[ro] Hodža, D[ro] Dérer, Houdek, D[ro] Mičura , D[ro] Markovič kaj D[ro] Fajnor (la lastaj tri estas ministroj nuntempe). Nia prezidanto (Prof. D[ro] Masaryk) men estas moravia Slovako.

Politika separatismo estas laŭ mia opinio ĉiam danĝera. Se la Slovakoj tute sin apartigus de ni Ĉeĥoj, ilia memstareco ne daŭros longe, ĉar ili mem estas tro malfortaj, por povi rezisti militan atakon de la rase neniel

parencaj Magiaroj, kiuj ja ne povas facile forgesi sian longjaran superregadon kaj ripete akcentas siajn pretendojn je la fruktoriča Slovakujo. Tion bone konscias la slovaka inteligentularo kaj tial ankaŭ ĉiuj prudentaj politikistoj klopodas ĉiarimede firmigi la ĉeĥo-slovakan solidaceron.

Malgraŭ diversaj malhelpoj, kiuj hodiaŭ ankoraŭ ekzistas (ekz. la kontraŭĉeĥaj intrigoj, direktataj el Magiarujo), oni povas esperi, ke baldaŭ la slovaka nacio ekvivos kontente kaj feliče en unu ŝtato kun la frata nacio ĉeĥa: la infanoj estas edukataj en la gepatra lingvo, oni fondas novajn slovakajn mezajn lernejojn, kiuj antaŭ la jaro 1918ª tute mankis, la slovaka lingvo estas oficiale enkondukita en ĉiujn ŝtatajn oficejojn.

Ĉu la nacio friula ne povus per paca intertraktado kun la itala registaro atingi iom post iom similajn rezultojn?

Elkore mi salutas Friullandon kaj deziras al ĝi, ke ĉiuj ĝiaj justaj postuloj kaj aspiroj baldaŭ plenumiĝu. (1)

MILOŠ LUKÁŠ

(1) Ringracjín il valént kolaboratōr dal bjel artikul.

Si permetín a propoſit de últime part, di notá ke no l' é trop ke si é let suj ĝornāi kusí di pasáe, ke ju Slováks e vevin fat un propri guviār indipendént. Si vjōd ke l' akordo des dōs nacjóns no l' é propri perfét. Anče Švedēſ e Norveĝeſ e son lāc d' akordo par un pjec di ajñs, ma dopo si son dividūč.

Ves viodūt ke la polenta
nus sostèn no 'l karantân:
si pol vè bec a ćalderis
e muri l' istes di fan.

Andrján

I DOJ CIMITERIS.

'Tal prin: spacjōſ, in ordin,
su fūesis nastros, flōrs
girlandis, bjelis tonbis,
profúns di mīl odōrs.

Di int' na fola a zira,
si ferma, ćala a tōr,
o kritika na fūesa
ke sa, o trop di pūor!

La mùſika intona
'na marča funerāl,
si ten diskórs, si ćanta:
na pensa kuj al māl?

T-al altri unà kūijeta
ke va in fond dal kūr,
si vjōd murājs rotis,
e un kaj ke al spunta fūr.

Lis tonbis son spakadis,
no krōſ, e nanča un flōr,
atōr atōr se ćalis
no vjodis ke dolōr.

In fond 'na puara fèmina,
'na fruta e un frut a stan,
un flōr, una roſuta
a teñin bjel in man.

La mari i ĝi fevela,
e lōr in zenoglón
deponin la roſuta
è ' l flōr kun devocjón.

Ki, no girlandis, ponpis,
no mùſika, diskórs,
ma ' l ver amōr ki reña,
dut nūd senca splendōrs!

Kuli 'o bramaresi
ke i puars mej picui ūeŝ
'na di ripoſaresin,
'ta pās senca babès!

Gurica, 2 novenbar 1919. MARMUL

Presejo de " L'Esperanto „ - S. Vito al Tagliamente
A. Paolet, resp.

Ju artikui promitūc t-al prin numar o skuñin rimanda-ju aj numars ke veñarân fur prest. Domandin skuse aj kolaboratōrs e aj abonāc pa-l ritárd.

Prime liste dej Abonāc sostenitōrs de Riviste

ke han mandāt almanko dīs *(10)* franks.

Prof. Giovanni Lorenzoni
Prof. Dolfo Zorzut
Dot. Edoardo Sturnig
Prof. Co. Pietro Tullio
Dot. Antenore Barnaba (20 fr.)
Dot. Enrico Zuzzi

Jus aperis:

D.ro CESARE BATTISTI

—

Gvidlibro tra Trentino

esperanta traduko de Dr. A. MONDINI Delegito de U. E. A.

Riče ilustrita verko, proksim. 256 paĝa, eldonita okaze de la VI nacia Kongreso de Italaj Esperantistoj. Trento, Aŭgusto 1921.

Prezo afr. 5 it. Liroi — 3 svis. Frankoj.

Oni mendu tuj če S-ro GIOVANNI MARCHETTI., Via S. Maria Madd. Nr. 19 II. p., TRENTO (Italio). — *Skribu vian adreson tre legeble.*

Trentino, la lando de la Dolomitoj, kiun ni povas prave difini la Svisujo de Italio, estas facile alirebla el preskaŭ ĉiuj eŭropaj ĉefurboj. Ĝi estas fame konata ne sole pro siaj artaj monumentoj, kiuj memorigas la civilizacion de « Venezia » kaj « Roma », sed ankaŭ pro la beleco de la pejzaĝoj kaj la diverseco de la klimato kaj naturo, donante la eblon transiri dum malmulte da horoj de la regiono de la olivarboj kaj de la acidetaj fruktoj al tiu de la glaciejoj. Pli ol 300 ĉarmaj lagoj kaj lagetoj, multnombraj akvofaloj, granda nombro da altegaj montoj kaj trairoj (kelkaj pintoj atingas 3000 kaj pli da metroj!), klimat,- kurac- kaj alp- restadejoj, efikeco de la diversaj mineralaj fontoj, por ĉiu socia rango taŭgaj hoteloj, gastemeco de la loĝantoj igas Trenlandon unu ol la plej interesaj regionoj de la Alpoj. Ĉion ĉi tion priskribas la dirita gvidlibro per vortoj kaj bildoj.

IL TESAÛR DE LENGE FURLANE

Tre faŝíkui in aûtografie, 500 páĝinis, kun múĵike

22 FRANKS

Músike furlane

Doj faŝíkui kun kuviartine,

16 páĝinis di múĵike in 4° par ĉant e pjanforte **10 FRANKS**

Il Strolig Furlán

Pronostik par l'an 1821 di **Pieri Zorút**

adatāt par l'an 1921

2 FRANKS

Fa l'ordinacjón a La Patrje Ladine, *Gombruti 5, Bologna.*